

gange er gået galt selv for Brøndum-Nielsen. Om den tidligere nævnte dentalløse participialform af *sige* hævder han (1971:440), at den forekommer i formelen *sum før ær sagh* eller *saugh* i AM 26,8° (B⁸) og nærstående yngre håndskrifter af Eriks Lov, og så henviser han bl.a. til det tidligere nævnte sted i variantapparatet (til DgL V:259.11), hvor det oplyses at B^{8.11.13-19} har *saugh*, og hvor man som nævnt ikke kan tillade sig at slutte noget som helst andet end at de pågældende håndskrifter har en form af verbet *sige*, ikke *mæle*, med dental eller uden dental.

Litteratur:

- Bjerrum, Anders, 1960: Johannes Jutæ og Valdemars Jordebog. I: Ti Afhandlinger. Udgivet i anledning af Stednavneudvalgets 50 års jubilæum. København
 Brøndum-Nielsen, Johs., 1950: Gammeldansk Grammatik i sproghistorisk Fremstilling I². København
 Brøndum-Nielsen, Johs., 1965: Filologiske Erindringer og Erfaringer. I: Det danske sprogs udforskning i det 20. århundrede. København
 Brøndum-Nielsen, Johs., 1971: Gammeldansk Grammatik i sproghistorisk Fremstilling VII. København
 Danmarks gamle Landskabslove I-VIII. Udgivet af Det danske Sprog- og Litteraturselskab under Ledelse af Johs. Brøndum-Nielsen og Poul Johs. Jørgensen. København 1933-1961
 Hansen, Aage, 1962: Den lydlige udvikling i dansk fra ca. 1300 til nutiden 1. København
 Haugen, Odd Einar, 1984: Filologi og tekstkritikk. Eit norrønfilologisk synspunkt på kjerna i filologien (Eigenproduksjon 23). Bergen
 Kroman, Erik (under Medvirken af Stig Iuul), 1945: Danmarks gamle Love i Oversættelse 1-3. København
 Nielsen, Karl Martin, 1964: Gammeldansk kuma, nydansk komme. I: Danica. Studier i dansk sprog. Til Aage Hansen 3.9.1964. Århus
 Sørensen, John Kousgård, 1989: Om udgivelse af ældre danske tekster. I: Forskningsprofiler udgivet af Selskab for Nordisk Filologi. København

Desuden er benyttet materiale fra Det danske Sprog- og Litteraturselskabs arkiv, som selskabets administrator, dr.phil. Erik Dal med stor beredvillighed og hjælpsomhed har givet adgang til.

HOLLENDERES UDTALE AF DANSK

Af Kirsten Gregersen (Odense Universitet)

Indledning

Det er efterhånden velkendt at voksne udlændinge¹, der vil lære dansk, finder det sværere at opnå en acceptabel dansk udtale end at lære korrekt dansk morfologi, syntaks etc. Man kan opstille forskellige hypoteser om årsagerne til dette faktum:

1. danskere har en forholdsvis lav tolerancetærskel for acceptabel udtale,
2. undervisningen i dansk udtale er ikke hensigtsmæssig, og/eller
3. dansk udtale er af forskellige årsager svær at lære.

Den første hypotese er en almindelig udbredt opfattelse, der dog er særdeles vanskelig at efterprøve, fordi man næppe kan opstille universelle kriterier for grad af afvigelse fra acceptabel udtale - alene at definere "acceptabel" operationelt på tværs af sprogene vil være en, måske futil, livsopgave for en forsker. Derfor vil denne hypotese ikke blive behandlet her.

Den anden hypotese kunne lyde som en variation af "vi har en dårlig lærer" - det kan selvfølgelig ske inden for alle fag - men, hvis denne hypotese er rigtig, skal årsagerne nok snarere søges i, at vi ikke har en lang undervisningstradition i dansk som fremmedsprog (i et verdenssprog som fx engelsk går erfaringerne med fremmedsprogsundervisning langt tilbage), og selvom dansk er et af de mest grundigt fonetisk udforskede sprog, er det for det meste sket på modersmålets eller den almene lingvistikks præmisser. Man kan derfor antage at en af årsagerne til undervisningens uhensigtsmæssighed beror på at undervisningsmaterialerne ikke er baseret på relevant, dvs fremmedsprogspædagogisk, fonetisk forskning. En anden årsag kunne være at undervise i dansk som fremmedsprog indtil for nylig i deres forskel-

¹Børns indlæring af fremmedsprogsudtale ser ofte ud til at have lighedspunkter med modersmålstilegnelse og vil derfor ikke blive behandlet her.

lige uddannelser ikke har gennemgået længerevarende kurser i emnet.

Den tredje hypotese kan underbygges med (mindst) to argumenter hentet fra den lingvistiske forskning:

a. Ved sammenligning af forskellige sprogs fonemsystemer finder man at det danske vokalsystem globalt set er meget rigt (se fx Hockett (1955)). Det er dog inden for fremmedsprogspædagogikken et omdebatteret spørgsmål om kontrastive lingvistiske analyser overhovedet er relevante for fremmedsprogsindlæring, specielt fordi det har vist sig at selvom modersmålet og målsproget på visse punkter har samme grammatiske strukturer følger det ikke deraf at disse strukturer produceres korrekt i de tidlige stadier af indlæringen (se fx Hyltenstam (1989)). Men der er efter min mening ikke fremlagt overbevisende forskningsresultater for at det samme skulle gælde for udtalen - et banalt argument er at har man (dvs en person med dansk som modersmål) én gang hørt fx en tysker tale dansk, vil man (næsten) altid kunne identificere andre dansktalende tyskere på deres accent, derimod kan man ikke med samme sikkerhed bestemme en udlændings modersmål ud fra hans/hendes skriftlige produktion.

b. Det har vist sig at de danske regler for skrift-til-tale er mere komplicerede end for andre sprog, hvor man har forsøgt at lave edb-programmer for 'text-to-speech' (se fx Molbæk (1983)). Dette punkt er naturligvis kun relevant for dem der lærer dansk via skriftsproget. Der er meget der taler for at man opnår en mere acceptabel dansk udtale hvis man lærer det talte sprog før det skrevne, men i vores kulturområde er det nok vanskeligt at praktisere for mange andre end børn, ordblinde og analfabeter.

I det følgende vil jeg fremlægge tre almene teser for fremmedsprogsudtale og dernæst forsøge at underbygge de to første teser med undersøgelsesresultater som vedrører dansk som fremmedsprog. Det skal bemærkes at jeg ikke regner tesserne for undtagelsesløse, men jeg mener at de kan redegøre for en endog betragtelig del af forekomsten af udtalefejl.

Tese 1: Perception af L2's sproglyde kan forudsiges fra L1's lydsystem.²

Tese 2: Produktion af L2's sproglyde kan forudsiges fra L1's lydsystem.

Tese 3: Produktion forudsætter perception.

Resultaterne hidrører hovedsageligt fra undersøgelser jeg lavede da jeg var Erasmus-lærer ved Skandinavisk Institut i Groningen i foråret 1989. Her underviste jeg hollandske danskstuderende i dansk udtale og havde rig lejlighed til at udsætte dem for forskellige fonetiske tests. I det følgende er der kun omtalt resultater vedrørende den segmentale del af fonetikken, dvs vokaler og konsonanter, mens de prosodiske størrelser, stød, tryk og intonation, ikke bliver behandlet. De informanter der omtales er personer, som har nederlandsk som modersmål, som er først i tyverne og som har fulgt danskundervisning på universitetsniveau i ca 8 måneder, de sidste tre uger før testtidspunktet med intensiv lytte- og udtaletræning.

Perception af L2's lyde kan forudsiges fra L1's lydsystem

Informanterne deltog i to forskellige typer perceptionstests:

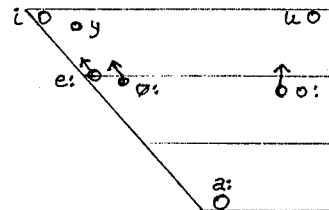
1. en diskriminationstest, hvor jeg³ oplæste en række vokal- og ordpar af typen XX og XY⁴, informanterne skulle så med et kryds på et skema angive om items'ene i de enkelte ordpar var identiske eller forskellige; og
2. en identifikationstest, hvor jeg oplæste en række vokaler og ord, informanterne skulle så v.h.j.a. et multiple choice ark angive hvad de hørte, ved vokalerne var der 3 eller 4 valgmuligheder og ved ordene normalt to muligheder.

Tabellerne I og II er uddrag af resultaterne fra de oprindelige tests hvor kun items med fejlperceptioner er medtaget, til dels af pladshensyn, men også fordi fejlene viser hvor der er usikkerhed i perceptionen. Der er ikke lavet signifikans- eller andre statistiske beregninger på materialet, da det næppe er relevant i denne sammenhæng.

²L1 står for modersmål og L2 for målsprog

³Mit sprog er halvkonservativt københavnsk præget rigsmål.

⁴XY var altid minimale par.

Figur 2.
Hovedvarianterne af de hollandske 'free vowels'⁷.
Pilene angiver diftongering⁸.

Produktion af L2's lyde kan forudsiges fra L1's lydssystem

Fire af de hollandske studerende indtalte på bånd en oplæsning af en novelle og af en ordliste. Grunden til at jeg ikke valgte en fri samtale var, at man for det første får et sammenligneligt materiale, og for det andet undgår at informanterne bevidst undgår vanskelige udtaler - men jeg fik selvfølgelig ikke på denne måde noget at vide om deres kommunikative kompetence.

I det følgende vil jeg forsøge at klassificere udtalefejl (én definition kunne være: udtaler der klart viser at den talende ikke er indfødt) efter to kriterier: 1. den indfødtes perception og 2. de mulige årsager til den indfødtes perception af fejl.

1. udtalefejl klassificeret efter den indfødtes perception:

- A. udtaler der kan forårsage kommunikationsbrist (på det segmentale niveau typisk: fonemfejl)
- B. udtaler der ikke giver anledning til misforståelser, men viser at taleren ikke er indfødt

2. Udtalefejl klassificeret efter mulige årsager:

- I. L2's skrift-til-lyd regler
- II. L1's skrift-til-lyd regler
- III. L1's lydssystem
- IV. kendskab til andre fremmedsprog

⁷Denne betegnelse dækker over vokaler der kan optræde i trykstærke åbne stavelser, på dansk bruges termen 'frit afløbende vokaler' undertiden.

⁸Ordeksempler er: 'zief, nu, zee, reu, ja, zo, moe'.

Overskriften på dette afsnit kræver, for at være meningsfyldt, at skrift-til-lyd regler antages at høre til lydssystemet og at L1 her fortolkes som de lydssystemer læreren⁹ har til rådighed (dvs også andre L2'er end målsproget).

Ud fra båndmaterialet har jeg fundet eksempler på næsten alle mulige kombinationer af ovennævnte faktorer. De er anført nedenfor med kommentarer.

A. I.:

"spille" udtalt som "spilde": man kan ikke forudsige om bogstavet 'i', når det udtales kort, skal være [e] eller [i].

"krave" udtalt som "kræve" viser at informanten ikke kendte reglen om 'a's udtale efter 'r'.

"brage" udtalt som "bræge" viser at informanten ikke kendte reglen om 'a's udtale efter 'r' og heller ikke vidste at det har konsekvenser for udtalen af 'g'.

A. II.:

"mure" udtalt som "myre" afspejler reglen om at hollandsk 'u' ofte udtales [y] - se dog nedenfor under A.IV.

A. III.:

"lovlig" udtalt som "*lavlig" skyldes formentlig at man kun har den sidstnævnte diftong i hollandsk.

"pragt" udtalt som "bragt": her er årsagen at det hollandske /p/ udtales uaspireret.

"lone" udtalt som "låne" har samme årsag som nævnt ovenfor under perceptionstestene.

A. IV.:

Ingen éntydige eksempler, dog kunne eksemplet med 'mure' (A.II.) måske henføres til påvirkning fra franske stavemåder.

B. I.:

"spørge" udtalt med [j] viser at informanten ikke behersker reglerne for 'g's udtale.

B. II.:

⁹'lørner' er en fællesbetegnelse for personer der lærer et andet- eller fremmedsprog.

"herredømme" udtalt med konsonantisk [r] er transfer fra de hollandske regler for udtalen af 'r'.
Bogstavnavnet "z" udtalt som [zæd] er ligeledes transfer fra hollandsk.

B. III.:

"løbe" udtalt med stemt [b] er transfer fra hollandsk.
"glæt" udtalt med en mere åben [a]-kvalitet end normalt i dansk er ligeledes en transfer.

B. IV.:

"byde" udtalt med konsonantisk (frikativt) [ð] kunne være transfer fra engelsk.

Produktion forudsætter perception

Denne tese er i litteraturen dokumenteret for både modersmåls- og fremmedsprogsindlæring. Den gælder dog ikke undtagelsesløst, for det er muligt fx at lære at udtale et dentalt [t] for personer der i deres modersmål har alveolært [t], selvom de ikke kan høre forskel på de to t-artikulationer. Dette antyder at det er lettere at lære udtaler der kan relateres til det taktile feedback end udtaler der hovedsageligt er afhængige af det auditive feedback. Vokalers/vokoiders artikulation betinges i høj grad af det auditive feedback, mens konsonanternes/kontoiders artikulation oftest afhænger af det taktile feedback. Når man så tænker på at der hvor det danske lydsystem adskiller sig mest fra andre sprogs er på vokalområdet, forbavser det ikke at dansk udtale er svær at lære. Mit materiale fra Holland var ikke designet med henblik på denne tese (m.a.o. det var ikke en longitudinal produktions- og perceptionstest), så desværre kan jeg ikke underbygge tesen med materiale fra hollænderes indlæring af dansk udtale.

Et undervisningssystem i dansk udtale for nederlandsktalende

Formålet med de undersøgelser¹⁰ jeg lavede i Groningen var at lave et undervisningssystem i dansk udtale for nederlandsktalende - det lyder måske noget eksotisk, men der er i

¹⁰Se i øvrigt nærmere i Gregersen (under udg.)

det nederlandsk/flamsk-talende område et (for os beskedne danskere) forbavsende stort antal danskstuderende, både på tolkeskoler og skandinaviske universitetsafdelinger.

Planen er at undervisningen i begyndelsen skal baseres på træning i perception af danske lyde, både i isolation og i sammenhæng. Der vil specielt blive fokuseret på de lyde og lydkombinationer som erfaringsmæssigt er svære for hollænderne. Denne undervisning bør ideelt gives af en modersmålstalende dansker, subsidiært kan en hollænder undervise med hjælp af lydbånd indtalt af en dansker. Den letteste måde at kontrollere indlæringen på er at benytte til formålet designede perceptionstests.

Det næste trin vil så være at gå over til ren udtaleundervisning. Det ideelle ved indlæring af de enkelte lyde, ord, intonation etc er at det foregår som enetimer med en indfødt lærer, men det er næppe praktiserbart. Som et lidt lavere krav er det næstbedste at der altid er en lærer til stede, også i sproglaboratorieundervisning, for eleverne får meget let dårlige udtalevaner hvis de ikke bliver taget i opløbet.

Ved udarbejdelsen af en kontrastiv lærebog i dansk/L2 fonetik for hollandsk/L1-talende er der en række spørgsmål man må tage stilling til:

1. Hvilken L2-norm bør der undervises i? En del indfødte danskere klarer sig udmærket uden stødet - er der så nogen grund til at bruge megen tid på at indlære det (hvis det overhovedet er muligt)?
2. Hvilken L1-norm bør man tage som udgangspunkt i den kontrastive beskrivelse? Efter min mening er det bedst hvis man finder de L1-lyde der ligner L2-lydene bedst uanset hvilken dialekt¹¹ de forekommer i og nøje gør rede for hver enkelt lyds dialektforekomst. Dette vil sandsynligvis også gøre det lettere for studerende med forskellig dialektbaggrund at benytte bogen.
3. Hvordan skal transskriptionerne se ud? De skal i mange tilfælde være mere substansnære end en tradition

¹¹I denne sammenhæng benytter jeg 'dialekt' i den engelske betydning, dvs dækkende standardsprog, dialekt, sociolekt etc.

nel fonemskrift, for en sådan kræver for dansk kendskab til en række regler for fonemernes kombinatoriske varianter (se exx ovenfor under A.I.).

4. Hvilke dele af lydbeskrivelsen skal der lægges vægt på? Hollandsk er på mange måder lydligt beslægtet med dansk, så en stor del af de segmentale lyde og ord- og sætningstryk er ikke det der volder de største kvaler. Dog er intonationen i hollandsk med såkaldt sætningsaccent eller fokus modsat dansk, hvilket får danskere til at opfatte hollænderes danske ytringer som indeholdende et ord med emfase. Områder inden for den segmentale fonetik der kan give anledning til misforståelser for danskere er især vokal- og lukkelydsartikulationen hos hollandske dansktalende.

5. I hvor høj grad skal der fokuseres på forholdet mellem lyd og skrift? Svaret er at det bør man i høj grad gøre, specielt når der er tale om et sprog der læres i en alfabetisk undervisningstradition. Og også fordi forholdet mellem skrift og lyd og vice versa er særdeles kompliceret i dansk.

Ovenstående betragtninger må man tage hensyn til uanset for hvilke sprog man ønsker at lave lærebøger i udtale, men naturligvis vil vægtningen af de enkelte elementer være afhængig hvilke L2'er og L1'er der er tale om. Såfremt den skitserede lærebog i dansk udtale for hollændere viser sig at være nyttig, kan den måske bruges som model for andre L1'er end hollandsk, fx de indvandrersprog vi har i Danmark.

Litteratur:

- Basbøll, Hans & Wagner, Johannes (1985): Kontrastive Phonologie des Deutschen und Dänischen. Niemeyer
- Gregersen, Kirsten (under udg.): Hollandsk udtræk. Tijdschrift voor Skandinavistiek
- Heger, Steffen (1975): Tale og tegn. Elementær dansk fonetik 2. Gjellerup
- Hockett, Charles F. (1955): A manual of phonology. Waverly Press
- Hyltenstam, Kenneth (1989): Andraspråksinlärning: morfologi och syntax. Grundbog i fremmedsprogspædagogik (eds. G. Kasper & J. Wagner). Gyldendal, pp 88-101
- Mees, Inger & Collins, Beverley (1982): A phonetic description of the consonant system of Standard Dutch (ABN). Journ.Int.Phon.Ass. vol 12, pp 2-12
- Mees, Inger & Collins, Beverley (1983): A phonetic description of the vowel system of Standard Dutch (ABN). Journ.Int.Phon.Ass. vol 13, pp 64-75
- Molbæk Hansen, Peter (1983): An orthography normalizing program. Ann.Rep.Inst.Phon.Cph. vol 17, pp 87-109